

KS. WOJCIECH GUZEWICZ*

Katolicki ruch charytatywny w diecezji łomżyńskiej w okresie II Rzeczypospolitej. Cz. 1: Struktura i organizacja

Działalność charytatywna stanowi nieodłączny element posługi Kościoła, a czynna miłość bliźniego jest jednym z podstawowych obowiązków chrześcijanina (por. Mt 25, 35-45). Kościół idzie tu w ślady swego Założyciela, który umiłował nas i miłość tę okazał nie tylko poprzez Krzyżową Ofiarę Zbawienia, lecz także przez uczynki miłosierdzia (por. Mt 11, 5). Dlatego nie tylko głosi nakaz miłości bliźniego i zobowiązuje do pełnienia czynów miłosierdzia, ale również nadaje działalności charytatywnej formy instytucjonalne, czyniąc troskę o biednych jednym z głównych zadań ustanowionego urzędu diakona (Dz 6, 1-6).

W Polsce tradycje tej działalności sięgają początków państwa piastowskiego. Na przestrzeni wieków animowali i prowadzili ją głównie biskupi i zakony, ale też bractwa i osoby świeckie. Podobnie było w okresie międzywojennym, z tym że charakter i formy tej działalności były dopasowywane do zmieniających się po wojnie warunków społeczno-politycznych. I tak w pierwszym okresie kładziono nacisk głównie na stronę organizacyjną i koordynacyjną działalności charytatywnej, a od kryzysu gospodarczego w 1929 r. i rozwoju Akcji Katolickiej przede wszystkim na konkretną pracę dobroczynną oraz dopracowywanie metod jej działania¹.

Przez ruch charytatywny będziemy rozumieć całość akcji charytatywnej prowadzonej w międzywojennej diecezji łomżyńskiej. Opierał się on głównie na Parafialnych Komitetach Niesienia Pomocy, w skład którego wchodziły

* ks. Wojciech Guzewicz – Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie Filia w Elku
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6759-0856>; e-mail: wojciech.guzewicz@uwm.edu.pl

¹ Por. J. Majka, *Chrześcijańska myśl i ruch charytatywny*, w: *Historia katolicyzmu społecznego w Polsce 1832-1939*, red. Cz. Strzeszewski, R. Bender, K. Turowski, Warszawa 1981, s. 511-532.

głównie stowarzyszenia wincetyńskie i Akcja Katolicka, 2) instytucjach i fundacjach dobroczynnych; 3) działalności zakonów, w tym szczególnie Zgromadzenia Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo.

Wyjaśnienia wymaga też kwestia granic diecezji łomżyńskiej. Umieszczone bowiem w tytule ramy czasowe mogą sugerować, że diecezja ta istniała już w 1918 r. Tymczasem powstała ona siedem lat później, na mocy bulli Piusa XI *Vixdum Poloniae unitas*². Niemniej trzeba pamiętać, że już przed 1925 r. istniał pewien prototyp diecezji łomżyńskiej. Była to część diecezji sejneńskiej czyli augustowskiej leżąca w granicach Polski. Dysponowała ona pewną autonomią, wyrażającą się między innymi w posiadaniu struktur seminaryjnych, kurialnych, sądowych, itp.³ Z chwilą ogłoszenia reorganizacji kościelnej w Polsce część ta wraz ze swoją organizacją weszła w skład diecezji łomżyńskiej jako jeden z głównych jej komponentów. Drugim komponentem nowopowstałej diecezji były trzy dekanaty przyłączone z diecezji płockiej⁴. Stąd pod względem strukturalnym, jak też w pewnym sensie terytorialnym i demograficznym można mówić o istnieniu diecezji łomżyńskiej już od 1918 r.

Podstawową bazą źródłową omawianych zagadnień stanowiły materiały uzyskane z kwerendy przeprowadzonej w Archiwum Diecezjalnym w Łomży i Archiwum Diecezjalnym w Elku. Spośród źródeł drukowanych na pierwszym miejscu warto wymienić akty normatywne, takie jak listy i okólniki kolejnych biskupów łomżyńskich, sprawozdania i statuty organizacji społecznych oraz uchwały podejmowane na ogólnodiecezjalnych konferencjach dziekanów i konferencjach dekanalnych. Dokumenty te zawierają praktyczne zalecenia dla duszpasterzy odnoszące się do akcji charytatywnej, informują o osiągnięciach oraz istniejących brakach. Bogatych informacji dotyczących form zaangażowania w pracę charytatywną dostarczyły również czasopisma religijne, a wśród nich: „Życie i Praca” (Łomża 1924-1935), „Sprawa Katolicka” (1935-1939) oraz „Wiadomości Kościelne Diecezji Łomżyńskiej” (Łomża 1927-1939). Wśród opracowań na uwagę zasługuje publikacja ks. Wojciecha Guzewicza pt. *Ruch katolicko-społeczny na terenie diecezji łomżyńskiej w okresie XX-lecia międzywojennego*, w której autor zawarł m.in. główne kierunki ruchu charytatywnego w międzywojennej diecezji łomżyńskiej⁵ oraz ks. Józefa Majki pt. *Chrześcijańska myśl i ruch charytatywny*,

² Kuria Biskupia w Łomży, Acta erectionis dioecesis łomżensis, bez sygn., L. Lauri do R. Jałbrzykowskiego, Warszawa 16 XI 1925 r.

³ W. Guzewicz, *Duchowieństwo diecezji łomżyńskiej w II Rzeczypospolitej*, Lublin 2003, s. 21; Tenże, *Przemiany administracyjne Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce na przełomie XX i XXI wieku i powstanie diecezji elckiej*, w: *Ukraina – Polska – Unia Europejska. Ze studiów nad przekształceniami ustrojowymi na przełomie XX i XXI wieku*, red. H. Stroński, J. Gołota, O. Krasiewski, Lwów-Olsztyn-Ostrołęka 2014, s. 257-263.

⁴ W. Jemielity, *Powstanie diecezji łomżyńskiej 1925-1975*, w: *Schematyzm jubileuszowy diecezji łomżyńskiej*, Łomża 1975 s. 15nn.

⁵ W. Guzewicz, *Ruch katolicko-społeczny na terenie diecezji łomżyńskiej w okresie XX-lecia międzywojennego*, Elk 2006, ss. 400.

w której przedstawiona została ogólna charakterystyka ruchu charytatywnego w Polsce w okresie II Rzeczypospolitej⁶.

Parafialne Komitety Pomocy Biednym

Parafialne Komitety Pomocy Biednym zostały utworzone w diecezji łomżyńskiej z inicjatywy bpa Stanisława Łukomskiego w 1931 r. W ich skład mieli wejść głównie członkowie stowarzyszeń wincentyńskich oraz Akcji Katolickiej⁷. O ile w parafiach miejskich nie było większego problemu z powołaniem takich komitetów, o tyle w ośrodkach wiejskich inicjatywy te były na ogół słabiej rozwinięte. Brakowało tu środków materialnych i ludzi przygotowanych do tej pracy. Jak wielkie musiały być te trudności świadczy fakt, że w okresie od 15 sierpnia 1931 r. do 20 marca 1932 r. zdołano powołać jedynie 15 komitetów parafialnych, w tym tylko 5 w parafiach wiejskich⁸. Wprawdzie pod koniec okresu międzywojennego liczba komitetów parafialnych zwiększyła się do 90, z czego ponad 70 przypadało na parafie wiejskie, ale tylko połowa z nich przysyłała regularnie sprawozdania ze swej działalności, co oznaczało – zdaniem władz centralnych – że „upadła nich najprawdopodobniej działalność charytatywna”⁹. W miejscach, gdzie nie udało się utworzyć komitetów parafialnych, inicjatywy charytatywne podejmowały zelatorki i zelatorzy Żywego Różańca oraz Trzeciego Zakonu św. Franciszka¹⁰.

Istotną rolę w komitetach parafialnych odgrywały stowarzyszenia wincentyńskie. W ich skład wchodziły m.in. Towarzystwa św. Wincentego à Paulo przeznaczone dla kobiet oraz Konferencja św. Wincentego à Paulo, skupiające w swych szeregach mężczyzn. Prowadziły one bowiem najszerszą działalność charytatywną, a ponadto miały dobre struktury organizacyjne. Stowarzyszenia te skupiały katolików świeckich i w swoim charyzmacie miały na celu niesienie materialnej, religijnej i moralnej pomocy ubogimi będącym w trudnej sytuacji życiowej. Początki stowarzyszeń wincentyńskich sięgają pierwszej połowy XIX w. i związane są z działalnością Fréderica Ozanama we Francji. On to w 1833 r. przy współpracy E. Bailly'ego założył pierwszą Konferencję, skupiającą w swoich szeregach młodzież akademicką. Organizacja ta początkowo miała charakter samokształceniowy (Société Bonnes Etudes), a następnie (częściowo w reakcji na zarzuty socjalistów oskarżających Kościół o bezczynność wobec nędzy) charytatywny (Société de Saint Vincent de Paul). Dzięki popar-

⁶ J. Majka, *Chrześcijańska myśl i ruch charytatywny*, s. 511-532.

⁷ S. Łukomski, *W sprawie Komitetów Parafialnych Pomocy Ubogim*, „Wiadomości Kościelne Diecezji Łomżyńskiej” (dalej cyt. WKDŁ), 5(1931), nr 11, s. 314.

⁸ Archiwum Diecezji Łomżyńskiej (dalej cyt. ADŁ), [Akta różne] [nieuporządkowane], bez sygn., Komitety Parafialne Pomocy Ubogim. Sprawozdanie z działalności Komitetów Parafialnych Pomocy Ubogim w diecezji łomżyńskiej za rok 1931 i 1932.

⁹ WKDŁ 9(1935), nr 8, s. 80.

¹⁰ Archiwum Diecezji Elckiej (dalej cyt. ADE), Akta Parafii (dalej cyt. AP) Berzniki 1922-1949, bez sygn. Pismo ks. K. Grunwalda z 18 II 1930 r.; W. Guzewicz, *Duchowieństwo diecezji łomżyńskiej*, s. 239n.

ciu duchowieństwa, organizacja ta rozpowszechniła się nie tylko w diecezjach Francji, ale także w innych krajach Europy, Afryce i w Ameryce Północnej. Kierownictwo ideologiczne i duchowe nad tymi organizacjami powierzono księżom misjonarzom (lazarystom)¹¹.

Na ziemiach polskich pierwsze Towarzystwo św. Wincentego à Paulo powstało we Lwowie (1843 r.). Pierwsza zaś Konferencja św. Wincentego à Paulo została założona na Śląsku (1843 r.). Działalność stowarzyszeń wincentyńskich oraz innych dobroczynnych zakładów i instytucji o zasięgu diecezjalnym koordynowana była przez rady wyższe (np. Rada Wyższa w Warszawie obejmowała organizacje wincentyńskie z okręgu warszawskiego i wileńskiego), a także związki organizacji dobroczynnych (np. Związek Katolicki Towarzystw i Zakładów Dobroczynnych utworzony 1895 r. we Lwowie; podobne powstawały też w Poznańskiem, Małopolsce i Śląsku)¹².

Stowarzyszenia wincentyńskie skupiały w swoich szeregach zarówno dorosłych, jak i młodzież (w niektórych krajach także dzieci w wieku 8-12 lat). Podstawową komórką organizacyjną stowarzyszeń męskich była konferencja, natomiast żeńskich – towarzystwo (stowarzyszenie). Na czele każdej grupy stał zarząd, w skład którego wchodził przewodniczący, jego zastępca i skarbnik. Ważną funkcję spełniał także kierownik duchowny. Przewodniczył on zebraniom i czuwał nad prawidłowością działań organizacji. Poszczególne stowarzyszenia parafialne wchodziły w skład związku diecezjalnego¹³. Środki finansowe stowarzyszeń opierały się głównie na składkach członkowskich, ofiarach zbieranych podczas zbiórek w Kościołach i darach dobroczyńców.

Na początku okresu międzywojennego w diecezji łomżyńskiej istniały tylko pojedyncze oddziały żeńskie, będące najczęściej sekcjami miłosierdzia działającymi przy Katolickim Związku Polek, Bractwach Różańcowych i Tercjarstwie¹⁴. Od 25 grudnia 1929 r., na mocy dekretu bpa S. Łukomskiego, wszyscy księża proboszczowie zobowiązani byli do zakładania oddziałów Stowarzyszenia Pań Miłosierdzia w swoich parafiach¹⁵. Na szczeblu diecezjalnym odpowiedzialnym za tę akcję został ks. Stanisław Szczęsnowicz¹⁶. Mimo szeroko zakrojonej akcji popularyzującej to dzieło nie udało się zaprowadzić

¹¹ S. Fel, K. Kuźmak, *Konferencje św. Wincentego à Paulo*, EK, t. 9, Lublin 2002, kol. 573; J. Majka, *Kościelna działalność dobroczynna w Polsce w XIX i pierwszej połowie XX wieku*, „Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego” (dalej cyt. ZNKUL) 9(1966), z. 1-2, s. 117-135; W. Guzewicz, *Ruch katolicko-społeczny na terenie diecezji łomżyńskiej w okresie XX-lecia międzywojennego*, s. 134-135.

¹² Cz. Strzeszewski, *Chrześcijańska myśl i działalność społeczna w zaborze austriackim w latach 1865-1918*, w: *Historia katolicyzmu społecznego w Polsce 1832-1939*, red. Cz. Strzeszewski, R. Bender, K. Turowski, Warszawa 1981, s. 191-194.

¹³ S. Fel, K. Kuźmak, *Konferencje św. Wincentego à Paulo*, kol. 573-574.

¹⁴ „Życie i Praca” (dalej cyt. ŻiP), 1(1924), nr 15, s. 3; 4(1927), nr 3, s. 3; „Ziemia Łomżyńska”, 3(1920), nr 5, s. 3.

¹⁵ WKDŁ 4(1930), nr 1, s. 5.

¹⁶ ŻiP 8(1931), nr 19, s. 3.

go w większości łomżyńskich parafii. Pod koniec 1937 r. organizacja ta istniała zaledwie w 24 parafiach, co stanowiło niecałe 18% wszystkich parafii w diecezji. Należało do niej 489 członkiń czynnych i 723 wspierających. Stowarzyszenie Pań Miłosierdzia powstawała na terenie diecezji zazwyczaj w ośrodkach miejskich i większych miejscowościach¹⁷.

Zdecydowanie mniej było Konferencji św. Wincentego à Paulo. Na terenie diecezji łomżyńskiej funkcjonowały tylko dwie: w Suwałkach i Łomży. Każda z nich skupiała niewiele ponad 10 członków. Dyrektorami poszczególnych konferencji byli księża mianowani przez władze diecezjalne, zarząd zaś tworzyli świeccy¹⁸.

Poza stowarzyszeniami wincentyńskimi drugim filarem Parafialnych Komitetów Niesienia Pomocy była Akcja Katolicka. W diecezji łomżyńskiej powstała ona 21 września 1931 r. i działała do 1939 r., tj. do momentu wybuchu II wojny światowej. W ciągu niespełna ośmiu lat istnienia zdołała zbudować solidne struktury, na które składały się dwie powiązane ze sobą instytucje (instytuty i stowarzyszenia):

- Diecezjalny Instytut Akcji Katolickiej (DIAK),
- Dekanalna Akcja Katolicka (DAK),
- Parafialna Akcja Katolicka (PAK),
- Katolickie Stowarzyszenie Mężów (KSM),
- Katolickie Stowarzyszenie Kobiet (KSK),
- Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej (KSMM),
- Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Żeńskiej (KSMŻ).

Udało się jej zgromadzić katolików czterech stanów, łącznie kilkadziesiąt tysięcy wiernych. W 1938 r. do KSK – 7338 członkiń, do KSMŻ – 7348 członkiń, do KSM – 5579 członków, a do KSMM – 4778 członków (zob. tabela nr 1)¹⁹.

Tabela 1. Liczebność Stowarzyszeń Akcji Katolickiej w diecezji łomżyńskiej w okresie międzywojennym.

¹⁷ W. Guzewicz, *Duchowieństwo diecezji łomżyńskiej*, s. 240.

¹⁸ *Sprawozdanie z Działalności Towarzystwa św. Wincentego à Paulo na Terytorium Metropolii Warszawskiej i Wileńskiej za rok 1934 i 1935*, [Wilno 1936], s. 2-5; *Sprawozdanie z działalności Towarzystwa św. Wincentego à Paulo na terytorium metropolii warszawskiej i wileńskiej za rok 1936*, [Wilno 1937], s. 16nn.; W. Guzewicz, *Ruch katolicko-społeczny na terenie diecezji łomżyńskiej w okresie XX-lecia międzywojennego*, s. 135.

¹⁹ Zob. W. Guzewicz, *Geneza Akcji Katolickiej i jej powstawanie w diecezji łomżyńskiej w okresie międzywojennym*, „*Elckie Studia Teologiczne*” 5(2004), s. 321-336; Tenże, *Geneza i organizacja Parafialnej Akcji Katolickiej na terenie diecezji łomżyńskiej w okresie II Rzeczypospolitej*, „*Studia Teologiczne*” 23(2005), s. 279-289; Tenże, *Diecezjalny Instytut Akcji Katolickiej w diecezji łomżyńskiej w okresie II Rzeczypospolitej*, „*Roczniki Teologiczne*” 52(2005), z. 4, s. 107-136; Tenże, *Stosunek duchowieństwa i świeckich do Akcji Katolickiej w międzywojennej diecezji łomżyńskiej*, „*Nasza Przeszłość*” 105(2006), s. 231-246; Tenże, *Zarys działalności charytatywnej Akcji Katolickiej w międzywojennej diecezji łomżyńskiej*, „*Studia Teologiczne*” 24(2006), s. 293-305;

Rok	KSM		KSK		KSMM		KSMŻ	
	ODDZ.	CZŁ.	ODDZ.	CZŁ.	ODDZ.	CZŁ.	ODDZ.	CZŁ.
1934	39	3215	24	2541	118	3560	139	5240
1935	70	4799	56	4238	119	3379	129	5992
1936	87	5261	70	6504	117	4546	131	6601
1937	97	6161	78	7338	116	4778	157	7964
1938	99	6500	78	7338	116	4674	129	7348
1939	102	7271	85	7912	111	4682	125	7348

Źródło: ADŁ, [Akta różne] [nieuporządkowane], Katolickie Stowarzyszenie Mężów, k. 22, M. Pirożyński, S. Szczęch, *Rocznik statystyczny Kościoła katolickiego w Polsce. Rok pierwszy 1937*, Lublin 1938, s. 254, 257, 260, 292, 299, 322, 327; AKDŁ 6(1939), nr 4, s. 69; „Sprawa Katolicka” 4(1938), nr 19, s. 5; 5(1939), nr 15, s. 4; „Zjednoczenie” 7(1939), nr 7-8, s. 125-138; „Kierownik Stowarzyszeń Młodzieży” 17(1938), nr 8, s. 202-211; 18(1939), nr 8, s. 223-230, 248-253; „Ruch Katolicki” 9(1939), nr 7, s. 345.

Organizacjami kościelnymi prowadzącymi akcję charytatywną były również Żywy Różaniec, Trzeci Zakon św. Franciszka, Bractwa Różańcowe i inne. Niemniej jednak dominującą rolę spełniały stowarzyszenia wincetyńskie oraz Akcja Katolicka. Pozostałe organizacje podejmowały inicjatywy charytatywne głównie w parafiach wiejskich, gdzie nie było struktur ani stowarzyszeń wincetyńskich, ani Akcji Katolickiej lub gdzie inicjatywy te były słabiej rozwinięte²⁰.

Instytucje i fundacje dobroczynne

Pomocą dla ludności biednej w diecezji zajmowało się także Towarzystwo Dobroczynności w Łomży, które powstało w 1881 r. z inicjatywy miejscowego duchowieństwa i ziemiaństwa²¹. Pierwsza wojna światowa znacznie ograniczyła jego pracę oraz spowodowała dewaluację posiadanych kapitałów. Po odzyskaniu niepodległości Towarzystwo reaktywowało działalność, zajmując się głównie udzielaniem porad fachowych w sprawach gospodarczych, prowadzeniem przytułków, kas pożyczkowo-bezprocentowych, ochronek, organizowaniem zbiórek dla najbiedniejszych, urządzenie odczytów i koncertów itp.²²

²⁰ Por. S. Łukomski, *Niesienie pomocy bezrobotnym*, WKDŁ 6(1932), nr 8, s. 157-158; „Wiadomości Archidiecezji Wileńskiej” 5(1931), nr 15-18, s. 208.

²¹ ŻiP 5(1928), nr 21, s. 3.

²² ADŁ Akta Osobowe (dalej cyt. AO), Akta ks. Wincentego Bogackiego. Wspomnienia, cz. III [mps], s. 5; *Statut Towarzystwa Dobroczynnego w Łomży*, Łomża 1936, § 4, 6, 16-18; ŻiP 2(1925), nr 2, s. 3; 2(1925), nr 45, s. 1.

Moderatorami tej instytucji byli ks. Józef Łuniewski oraz ks. Antoni Roszkowski. Wspierali ich także inni księża, w tym: Wincenty Błazewicz, Stefan Dmochowski, Florian Haraburda, Piotr Pianko, Jan Przybiński, Stanisław Pardo, Józef Roszkowski, Kazimierz Sidorowicz, Józef Śledziński, oraz Piotr Śledziwski²³. Podobne towarzystwo działało również w Suwałkach przy parafii św. Aleksandra. Jego głównym inicjatorem i opiekunem był ks. Szczęsnowicz, a po nim – od 1929 r. – ks. Bolesław Gumowski²⁴. Członkami obu tych stowarzyszeń mogła być tylko osoba pełnoletnia, należąca do jednej z organizacji katolickiej i mająca rekomendację przynajmniej dwóch członków towarzystwa. Ogół członków dzielił się na zwyczajnych, wspierających i honorowych. Członkowie zwyczajni zobowiązani byli do opłacenia składki organizacyjnej w wysokości 6 zł. rocznie. Członkiem wspierającym mógł zostać każdy członek zwyczajny, który wpłacił jednorazowo na rzecz towarzystwa przynajmniej 50 zł. Członków honorowych mianowało Walne Zgromadzenie Towarzystwa na jednomyślny wniosek zarządu, w uznaniu za szczególne zasługi położone w dziedzinie dobroczynności²⁵.

Na wzór Towarzystw Dobroczynności w Łomży i Suwałkach były zakładane przez księży katolickie kasy pożyczkowo-bezprocentowe. Zasadniczo zajmowały się one „niesieniem pomocy biednym i ubogim oraz wspieraniem poczynań katolickich kupców i rzemieślników”. Najczęściej wyznaczone cele realizowane były poprzez udzielanie bezprocentowych pożyczek²⁶. Znajdowały się one prawie w każdej większej miejscowości diecezji²⁷.

Zakony i zgromadzenia

Na terenie międzywojennej diecezji łomżyńskiej działalność charytatywną prowadziły również zakony. Wśród nich wyróżniały się szarytki, felicjanki, sercanki, służki, franciszkanki.

Siostry Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo (szarytki) założone zostały przez św. Wincentego à Paulo we Francji w XVII w. Do Polski przybyły w 1652 r. pod hasłem *Miłość Chrystusa nagli nas*. Służą ubogim w domach, chorym w szpitalach, starcom, pracują na misjach zagranicznych, katechizują dzieci i młodzież. W międzywojennej diecezji łomżyńskiej szarytki miały swoje domy m.in. w Łomży (prowadziły tutaj szpital Świętego Ducha i Zakład Opieki dla Dorosłych), Ostrołęce (szpital św. Józefa) i Szczuczynie (szpital)²⁸.

²³ *Sprawozdanie z działalności i funduszków Towarzystwa Dobroczynności w Łomży za okres od 1 stycznia 1914 r. do 1 stycznia 1922 r.*, [Łomża 1922], s.4-6, 11-15.

²⁴ *ŻiP* 2(1925), nr 11, s. 2; 2(1925), nr 52, s. 1; „Sprawa Katolicka” 2(1936), nr 32, s. 14.

²⁵ *Statut Towarzystwa Dobroczynnego w Suwałkach*, [Suwałki 1929], § 9, 10, 15; *Statut Towarzystwa Dobroczynnego w Łomży*, § 9-15.

²⁶ Por. „Już Świta” 3(1936), nr 10, s. 7; „Sprawa Katolicka” 2(1936), nr 32, s. 14.

²⁷ W. Guzewicz, *Ruch katolicko-społeczny na terenie diecezji łomżyńskiej w okresie XX-lecia międzywojennego*, s. 235nn.

²⁸ W. Jemielity, *Zgromadzenia zakonne rzymskokatolickie w północno-wschodniej Polsce*, „Studia Teologiczne” 20(2002), s. 337-362.

Zgromadzenie Sióstr św. Feliksa z Kantalicjo i św. Franciszka z Asyżu (felicjanki) powstało w 1855 r. w Warszawie. Założycielami byli: Zofia Truskowska i o. Honorat Koźmiński. Hasło zgromadzenia brzmi: Wszystko przez Serce Maryi na cześć Przenajświętszego Sakramentu. Siostry zajmują się m.in. pomocą bliźnim, katechizacją, prowadzeniem domów starców i nieuleczalnie chorych, pracą przy parafiach. W latach 1918-1939 swoje domy posiadały w Filipowie (1928-1932) – pracowały w domu starców, Suwałkach (1938) i Wizajnach (1928-1940) – prowadziły szkołę szycia i katechizację²⁹.

Zgromadzenie Córek Maryi Wspomożycielki (sercanki) powstało w 1885 r. Jego założycielami byli o. Honorat Koźmiński, Elżbieta Stumer i Paula Malecka. Hasło zgromadzenia: *Serce Maryi ucieczką naszą*. Zajmują się m.in. katechizacją, pielęgniarstwem, krawiectwem, introligatorstwem itp. W międzywojennej diecezji łomżyńskiej pracowały m.in. w Filipowie, Kolnie (prowadziły dom dziecka) i Łomży (np. prowadziły Internat Seminarium Nauczycielskiego, ochronkę dla dzieci)³⁰.

Zgromadzenie Siostry Franciszkanek Rodziny Maryi powstało w 1857 r. założone przez ks. Felińskiego w Petersburgu. Siostry mają za cel wychowanie dzieci, opiekę nad chorymi, starcami i kalekami. Swoje domy miały m.in. w Augustowie (prowadziły ochronkę dla dzieci, dom starców, praca z dziećmi i młodzieżą), Ostrołęce (dom dziecka), Ostrowi Mazowieckiej (sierociniec, szpital), Sejnach (sierociniec, bursa gimnazjalna, dom starców) oraz w Studzienicznej (sierociniec, dom dziecka)³¹.

Zakończenie i wnioski

Podsumowując należy stwierdzić, iż organizacja i działalność charytatywnej w Kościele łomżyńskim w II Rzeczypospolitej stanowiła istotną część przedsięwzięć duszpasterskich i czerpała swe tradycje jeszcze z diecezji sejneńskiej czyli augustowskiej. Nowym uwarunkowaniem było nauczanie papieskie (np. encyklika Piusa XI *Quadragesimo anno*) oraz nadmiar potrzeb, jakie zrodziły się po I wojnie światowej (w 1918 r. znaczna część terenów diecezji łomżyńskiej była zniszczona w ponad 70%), czy w wyniku wielkiego kryzysu ekonomicznego na początku lat trzydziestych XX wieku. Należy jednak podkreślić, iż sytuacje kryzysowe sprzyjały rozwojowi akcji charytatywnej, gdyż wzrastało wówczas ogóle zrozumienie dla tego rodzaju akcji i stowarzyszeń; jednocześnie w pewnym stopniu ją utrudniały, nie tylko ze względu na brak

²⁹ Tamże; zob. W. Guzewicz, L. Moszczyński, *Troska o dobro wspólne w postudzie ks. Witolda Balukiewicza (1891-1971)*, w: *Pro bono publico, personae et familiae. Niektóre aspekty działań na rzecz dobra osoby, rodziny i społeczeństwa*, red. W. Guzewicz, S. Strękowski, A. Miłkucki, Elk 2018, s. 31-52.

³⁰ W. Jemielity, *Zgromadzenia zakonne rzymskokatolickie w północno-wschodniej Polsce*, s. 337n.

³¹ Zob. T.A. Frącek, *Zgromadzenie Sióstr Franciszkanek Rodziny Maryi*, w: *Veni Sancte Spiritus. Księga pamiątkowa poświęcona Księdzu Biskupowi Jerzemu Mazurowi*, red. W. Guzewicz, S. Strękowski, Elk 2013, s. 139-170.

środków, lecz także z uwagi na niebezpieczeństwo spłylenia ideologicznego i prowizoryczności organizacyjnej, czego przykładem były Parafialne Komitety Niesienia Pomocy. Poza tym bardzo liczne i pilne zadania, jakie stawały przed ruchem charytatywnym w diecezji, znacznie opóźniały tworzenie stabilnych struktur działalności dobroczynnej oraz rzutowały na jej zasięg i rozmiar.

Całość akcji charytatywnej w międzywojennej diecezji łomżyńskiej koncentrowała się zasadniczo wokół trzech członów: Parafialnych Komitetów Niesienia Pomocy, instytucji i fundacjach dobroczynnych oraz zakonów, w tym szczególnie Zgromadzenia Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo. W sumie w akcję charytatywną było tu zaangażowanych kilka-kilkanaście tysięcy osób, zarówno świeckich, jak i osób konsekrowanych czy duchownych. Wydaje się, że w zakresie organizacji placówek oraz liczbie członków w poszczególnych organizacjach osiągnięto w miarę dobre rezultaty w warunkach duszpasterskich diecezji łomżyńskiej. Trzeba bowiem pamiętać, że ruch charytatywny na tym terenie napotykał na szczególne trudności: warunki społeczno-ekonomiczne, chociażby ze względów na niewystarczające materialne; propaganda socjalistów i komunistów, odciągająca ludzi od Kościoła; rozległe parafie, brak właściwej liczby kapłanów oraz ich odpowiedniego przygotowania do tej pracy. Niektórzy duchowni, wywodzący się ze starszego pokolenia, przywiązani do tradycyjnych metod duszpasterskich nie widzieli potrzeby tworzenia nowych organizacji (np. Akcji Katolickiej) i dlatego odnosili się do nich z rezerwą, obojętnością, a nawet i niechęcią. Znaczenie takich postaw podnosiła i ta okoliczność, iż do rzadkości należała bliska współpraca inteligencji z duchowieństwem, skutkiem czego odczuwano dotkliwy brak świeckich liderów ruchu, ludzi odpowiedniego formatu intelektualnego, jednocześnie obdarzonych umiejętnościami organizatorskimi.

* * *

Catholic Charity Movement in the Lomza Diocese During the Second Polish Republic. Part 1: Structure and Organization

Summary

Charity is an integral part of the Church's ministry, and active charity is one of the Christian's basic duties (cf. Mt 25, 35-45). The Church follows in the footsteps of her Founder, who loved us and showed us this love not only through the Sacrifice of Salvation, but also through works of mercy (cf. Mt 11, 5). Therefore, he not only proclaims the love of neighbor and obliges him to perform acts of mercy, but also gives charitable activities institutional forms, making caring for the poor one of the main tasks of the deacon's office (Acts 6, 1-6).

In Poland, the traditions of this activity date back to the beginnings of the Piast state. Over the centuries, it was mainly animated and led by bishops and

religious orders, but also brotherhoods and lay people. It was similar in the interwar period and in the Lomza diocese, except that the nature and forms of this activity were adapted to the changing socio-political conditions after the war. And so, in the first period, emphasis was placed mainly on the organizational and coordination side of charity, and since the economic crisis in 1929 and the development of Catholic Action, primarily on specific charity work and refining its methods.

By charity we will understand the entire charity campaign carried out in the interwar diocese of Lomza. It was based mainly on Parish Committees of Relief, consisting mainly of Vincentian associations and Catholic Action, 2) charitable institutions and foundations; 3) the activities of religious orders, in particular the Congregation of the Sisters of Mercy of Saint. Wincentego à Paulo.

Keywords: charity movement, diocese of Lomza, Second Polish Republic.

Bibliografia

- Fraćek T.A., *Zgromadzenie Sióstr Franciszkanek Rodziny Maryi*, w: *Veni Sancte Spiritus. Księga pamiątkowa poświęcona Księdzu Biskupowi Jerzemu Mazurowi*, red. W. Guzewicz, S. Strękowski, Elk 2013, s. 139-170.
- Guzewicz W., *Diecezjalny Instytut Akcji Katolickiej w diecezji łomżyńskiej w okresie II Rzeczypospolitej*, „Roczniki Teologiczne” 52(2005), z. 4, s. 107-136.
- Guzewicz W., *Duchowieństwo diecezji łomżyńskiej w II Rzeczypospolitej*, Lublin 2003.
- Guzewicz W., *Geneza Akcji Katolickiej i jej powstawanie w diecezji łomżyńskiej w okresie międzywojennym*, „Elckie Studia Teologiczne” 5(2004), s. 321-336.
- Guzewicz W., *Geneza i organizacja Parafialnej Akcji Katolickiej na terenie diecezji łomżyńskiej w okresie II Rzeczypospolitej*, „Studia Teologiczne” 23(2005), s. 279-289.
- Guzewicz W., Moszczyński L., *Troska o dobro wspólne w posłudze ks. Witolda Balukiewicza (1891-1971)*, w: *Pro bono publico, personae et familiae. Niektóre aspekty działań na rzecz dobra osoby, rodziny i społeczeństwa*, red. W. Guzewicz, S. Strękowski, A. Mikucki, Elk 2018, s. 31-52.
- Guzewicz W., *Przemiany administracyjne Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce na przełomie XX i XXI wieku i powstanie diecezji elckiej*, w: *Ukraina – Polska – Unia Europejska. Ze studiów nad przekształceniami ustrojowymi na przełomie XX i XXI wieku*, red. H. Stroński, J. Gołota, O. Krasiński, Lwów-Olsztyn-Ostrołęka 2014, s. 257-263.
- Guzewicz W., *Ruch katolicko-społeczny na terenie diecezji łomżyńskiej w okresie XX-lecia międzywojennego*, Elk 2006.
- Guzewicz W., *Stosunek duchowieństwa i świeckich do Akcji Katolickiej w międzywojennej diecezji łomżyńskiej*, „Nasza Przeszłość” 105(2006), s. 231-246.
- Guzewicz W., *Zarys działalności charytatywnej Akcji Katolickiej w międzywojennej diecezji łomżyńskiej*, „Studia Teologiczne” 24(2006), s. 293-305.
- Jemielity W., *Powstanie diecezji łomżyńskiej 1925-1975*, w: *Schematyzm jubileuszowy diecezji łomżyńskiej*, Łomża 1975.
- Jemielity W., *Zgromadzenia zakonne rzymskokatolickie w północno-wschodniej Polsce*, „Studia Teologiczne” 20(2002), s. 337-362.
- Majka J., *Chrześcijańska myśl i ruch charytatywny*, w: *Historia katolicyzmu społecznego w Polsce 1832-1939*, red. Cz. Strzeszewski, R. Bender, K. Turowski, Warszawa 1981, s. 511-532.
- Majka J., *Kościelna działalność dobroczynna w Polsce w XIX i pierwszej połowie XX wieku*, „Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego” 9(1966), z. 1-2, s. 117-135.